

Kia pai tō haere

Ngā toi – te mahi-ā-rehia

Toi ataata

Toi puoro

Hei horopaki pea mō te kaupapa: Kei te katoa te kawenga kia noho haumarū* te whānau i runga i tētahi haerenga. Kia haumarū te haere.

*Haumarū -ā-wairua, ā-tinana, ā-hinengaro hoki.

Ngā Toi ā-Tinana - Hōparahia ngā āhuatanga mā te whakaaroaro me te urupare mā te whakatautau me te whakaari hei whakawhitiwhiti i tētahi whakaaro hei whakamōhio, whakaawe rānei/hoki i ngā kaimātakitaki mō ngā tikanga hei whakahaere i tō rātau ake haumarū whaiaro me te haumarū o ētahi atu ina hāereere haere.

Ngā putanga ako tauwhāiti – whāinga paetae	Aromatawai: ngā hua akoranga whakatakune/ngā koronga akoranga
<p>Ka tāea e te ākonga te:</p> <p>Ngā Toi ā-Tinana: Ngā Taumata 1 me te 2</p> <p>Tūhura, whakamahi, whakawhanake māramatanga ki te/me te</p> <p>Whakanui: ngā huānga whakaari tae atu ki te whakamahitanga o te tinana, te oro, me te reo: ngā momo mokowā me te whakauru ki ngā mahi whakatauanga me te hangatanga; te whakamahi ngātahi i te tinana me te reo ki ngā horopaki rerekē; āna ake mahi whakaari me ērā a ētahi atu.</p> <p>Taumata 1</p> <p>Ka tūhura, ka whakamahi, ka whai māramatanga, ka whakanui:</p> <ul style="list-style-type: none"> • i ngā huānga o te whakaari mā te tinana, mā te oro, me te kupu; • i ngā momo mokowā, me te whakauru atu ki te mahi tāwhai mā te tuku noa; • i te whakamahi tahi i te tinana me te reo i roto i ngā horopaki huhua; • i āna mahi whakaari me ā ētahi atu. <p>Taumata 2</p> <p>Ka tūhura, ka hanga noa, ka whakakaupapa, ka whakaputa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • i te hononga o te mahi ā-tinana ki te reo ā-waha;	<p>Ngā Taumata 1 me te 2</p> <p>Ngā Koronga Akoranga ā-Ao</p> <p>E ako ana mātau ki te hōpara me te whakamahi i ngā huānga, tūāhua me ngā tikanga o te whakaari hei whakaatu, urupare hoki/rānei ki ngā whakaaro.</p>

<ul style="list-style-type: none"> • i ētahi mahi ā-tinana mai i ōna wheako whaiaro me te pohewatanga; • i ngā kupu āhua o te tū ki te kōrero; • i ētahi whakaaturanga kua kitea e ia. 	
<p>Ngā Toi ā-Tinana: Ngā Taumata 3 me te 4</p> <p>Tūhura, whakaahua, whakaatu māramatanga mō, me te tuari whakaaro mō: ngā tukanga whakaari; momo whakaari</p> <p>Taumata 3</p> <p>Ka tūhura, ka whakamahi, ka whakaatu, ka whakaputa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • i ngā nekehanga i roto i ngā horopaki huhua; • i ētahi tūmomo nekehanga o ngā horopaki. <p>Taumata 4</p> <p>Ka tūhura, ka whakaatu:</p> <ul style="list-style-type: none"> • i ngā tukanga; • i ngā tūmomo mahi. • Ka mārama, ka whakaatu whakaaro: • ki ngā tukanga; • ki ngā tūmomo mahi. 	<p>Ngā Taumata 3 me te 4</p> <p>Koronga Akoranga ā-Ao</p> <p>Kei te ako mātau me pēhea te whakaatu me te urupare ki ngā whakaari e tautuhi ana i ngā āhuatanga e paheko ana ngā huānga, ngā tūāhua me ngā tikanga hei waihanga whakamāramatanga ki roto i ā rātau mahi, me ā ētahi atu.</p>

Ngā huānga	Ngā tūāhua	Ngā tikanga
Whakatautau Wā Wāhi Āhua Ngākau Tohu Maniore Arotahi Rerekētanga	Reo Tinana Nekehanga Mokowā	<p>Ngā tikanga hanganga</p> <p>Hei tauira, atahanga pateko, hokinga whakaaro, taki kōrero, ngā hoahoa/mapi, whakaputa whakairo</p> <p>Te tukatuka tikanga whakaari</p> <p>Hei tauira, Whakatautau ki te Pakitara, Nōhanga Wera, Kahu o te Mātanga, Whakatautau Kaiako, Pōhewatanga, Whakawhitiwhiti ā-Waea.</p> <p>Ngā tikanga whare tapere</p> <p>Hei tauira, Ngā whanaungatanga Kaiwhakatau Kaimātaki, putanga me</p>

		te kuhunga, ngā hangarau whare tapere Ngā tikanga tātangi Hei tauira, whaikupu ā-roto, kōrero, ngā tohutohu atamira.
--	--	---

Raupapa mahi: ngā wheako akoranga e taea ana

Ngā taumata 1-2

Kia mōhio: E whakaahua ana ngā koronga akoranga e whai ake i ngā akoranga haere tonu puta noa i tēnei wāhanga akoranga. He whakaahua i ngā pūkenga e taea ai te ākonga te whakauru mātātoa ki ana akoranga ahakoa te wāhanga akoranga.

LI: Whakaaro hōhonu mō ōku ake akoranga.

LI: Āhukahuka ina angitu au, ētahi atu rānei hei ākonga.

LE: Whakamahia ngā tauira, ngā 'whakaputa whakaaro' rānei hei whakaako ākonga me pēhea te:

- whakaaroaro mō te whaikikotanga o ō rātau akoranga ki ngā paearu angitu kua takoto.
- tautuhi me te whakaahua tikanga e taea e rātau te kite angitunga i roto i ā rātau ake akoranga me ngā akoranga a ētahi atu
- urupare ki ngā whakahoki kōrero mai, whāngai kōrero hoki/rānei

Whakarite e mārama ana ngā ākonga ki te kaupapa o te whakaaroaro, te whakaaro hōhonu rānei ki ā rātau ake akoranga me ngā painga o te hoatu, whiwhi me te urupare ki ngā whakahoki kōrero mai mō ā rātau ake akoranga.

LI: Tautuhia ngā mahinga haumaruru e taea ai e au me ētahi atu ki te haere atu me te hoki haumaruru mai i te kura.

LE: Ohia manomanotia me te whakarārangi mai i ngā mōhiotanga o ngā ākonga mō te haere atu me te hoki haumaruru mai i te kura ia rā. Ka whakamahia e te kaiako tēnei rārangi ki te arowhai i ngā mōhiotanga ake o ngā ākonga mō te haere atu me te hoki haumaruru mai i te kura. Tautuhia ngā wāhi matea ākonga hei arotahi i ngā whakaakoranga, akoranga hoki.

Kia mohio ai: Me hoki anō ki ngā koronga akoranga e whai ake puta noa i te wāhanga akoranga ina hōhonu haere te māramatanga o ngā ākonga.

LI: Matapakitia he aha te whakari, ā, me pēhea tā tātau whakauru.

LI: Matapakitia he aha te whakatautau, ā, me pēhea te whakatautau.

LI: Matapakitia ngā kaupapa rerekē o te whakaari.

Matapakitia he aha te whakaari, ka whakamārama ka whai wāhi te katoa ki tētahi kōrero pūrākau kāore anō rātau kia rongo. Matapakitia he aha te whakatautau, ka mutu ka whai tūranga whakatautau te katoa (tae atu ki te kaiako) i roto i tēnei whakaari.

Whakamāramahia te TIR (Whakatautau Kaiako) ka mutu ka kawea e tētahi tangata tētahi tūranga whakatautau, ā, ka āwhina tētahi pakeke/ ākonga pakeke ake rānei i ngā ākonga i a rātau e mahi ana.

Ko te tūranga whakatautau a tētahi atu kaiako/ ākonga pakeke ake, mōhio ake rānei ko tētahi ākonga pōuri i te mea kāore anō kia tae mai tana tuakana ki te tiki mai i a ia mai i te kura ka whakahoki ki te kāinga. Kei te whakaaro ake a Tama ki te hoki mā raro ki te kāinga ko ia anake ahakoa kāore ia i te tino mōhio me pēhea tana tae ki te kāinga.

LI: Whai wāhi ki tētahi 'whakatautau whānui' hei whāngai i ngā kōrero.

Ina hoki mai ngā kaiako ki te akomanga, ka whakatautauhia e tētahi te tūranga o te ākonga, a Tama, ā, ka whakatautauhia e te kaiako taurua/ tangata rānei te tūranga o te kaiako ārahi i te matapaki akomanga me te uiui haere i te raruraru.

LI: Urupare tika ki te 'Whakatautau Kaiako' (Tirohia te rārangi kupu i roto i te wāhanga rauemi mō tētahi whakamārama o ngā kupu whakaari)

LI: Matapaetia he pēhea ngā kare ā-roto o tētahi kiripuiaki me te tuku whakamārama hei tautoko i tō matapae.

LI: Tautuhia/ whakarārangitia/ whakaahuatia/ whakamāramatia ngā mōreatanga (mōreatanga whaiaro, tūpono hoki ki ētahi atu) e pā ana ki tētahi kōwhiringa ka tautuhia.

LI: Tautuhia/ whakarārangitia/ whakaahuatia/ whakamāramatia ngā mōreatanga (mōreatanga whaiaro, tūpono hoki ki ētahi atu) ka taea te whakahaere.

LE: Ka whakatautau ngā ākonga i ngā tūranga o ētahi mātanga huarahi haumarua e āwhina ana ki te:

- tautuhi/ whakaahua he aha te raruraru,
- tautuhia ngā mōreatanga tērā pea ka tūpono ki te haumarutanga o Tama me te haumarutanga o ētahi atu
- tautuhia mai ka pēhea te āhua o Tama, ā, nā te aha i pēnei ai
- tohutohu i a Tama mō ngā mea ka taea e ia te whakahaere i ana mōreatanga me ia kōwhiringa

LI: Aromātaihia ngā kōwhiringa o ia kiripuiaki mai i te tino whaikiko ki te kore take.

LE: Tuhia, tāhia rānei ētahi o ngā whakaaro, mahia hei mahi ā-akomanga. Ka whakarārangi haere ngā ākonga i a rātau anō ki tētahi rārangi e tohu ana i te whaikikotanga e ai ki ō rātau whakaaro mō ngā kōwhiringa e haumarua ai a Tama me ētahi atu me ō rātau pūtake.

LI: Whakaraupapa haeretia ngā upane hei whai mā te kiripuiaki kia tae pai ia ki te kāinga.

LE: Ka taea e ngā ākonga te whakatautau i ngā upane hei whai mā Tama kia tae pai ia ki te kāinga.

Pātaihia: He rautaki tēnei e tino tau ana ki a koe? He aha ai? Ki te kore, he aha ai? Me aromatawai whaiaro, ā-aropā hoki ngā ākonga i a rātau raupapa. Me kimi i ngā tikanga a ngā ākonga ki te whakamahi urupare mai mō a rātau akoranga hei whakaatu i ngā whakapaitanga i roto i a rātau akoranga.

Hei whakaū i ēnei akoranga ka taea e ngā ākonga te hopu, te tā rānei i ngā upane.

Ka taea e ngā ākonga te whakamahi kaupapa pēnei i Comic Life hei whakaputa, whakaatu rānei rānei i tā rātau raupapatanga. Tipakohia tētahi hei whakaatu i tētahi whakaminenga kapa, kura rānei, whakaaturia rānei/hoki ki te pānui a te kura, paetukutuku kura rānei.

Ngā hononga ki te pānui pukapuka:

- He maha ngā momo tikanga rerekē e taea te whakamahi i te akoranga i runga ake mō ngā momo tuhituhi rerekē. Hei tauira:
- he mahi tuhi kōrero akomanga whānui, me te whakamahi i tā rātau raupapatanga hei whakataunga, tērā rānei ka whakaaturia te kōrero ko te pūrākau "Tohua he huarahi" e kōrero ana

mō ētahi kōwhiringa e rua, neke atu rānei engari mā te kōwhiringa haumarū anake e taea ai te whakaoti i te kōrero.

- he pou tuinga tohutohu - Tēnā koe Abby, inanahi ..... I te tino pōuri ahau i te mea ..... Me aha au?
- whakamahia tētahi tūtohi PMI hei whakarārangi/ whakaahua/ whakamārama i ngā mutunga o tētahi rongoā ake.

LI: Whakamahia ngā tikanga o te whakaari kia kitea tētahi āhuatanga mai i te tirohanga o tētahi kiripuaki ake.

LE: Me whakatautau hokohoko i te tūranga kiripuaki ka whakamahi i te tikanga 'tūru wera'. Ka taea e ētahi atu ākonga i roto i te rōpū te whakangungu ki te waihanga pātai hei tautuhi e pēhea ana te āhua o te kiripuaki i roto i taua āhuatanga, ā, he aha te raruraru. Kei te whakatautau ngā kiripuaki hei hōpara reo, tohu kanohi me ngā tohu e tika ana ki tō rātau kiripuaki.

Whakawhanake haerehia ngā whakaaro i roto i tēnei wāhanga akoranga, e whakamahi ana i ngā wheako whakaaro e hāngai ana ki ngā wheako o ngā ākonga.

LI: Tuarihia ō rātau whakaaro ka whakaaroaro mō ō rātau wheako akoranga.

LE: Whakaotihia te tūtohi Y e whakaahua ana i te āhua ā-kite, kare ā-roto, ā-rongo i roto i tēnei whakaari.

Hei akomanga, me whakaaroaro ngā ākonga mō ngā mea i ako rātau mō te rapa rongoā me te whakarite kei te haumarū rātau me ētahi atu.

Ngā Taumata 3-4

LI: Matapakitia ngā kaupapa rerekē o te whakaari.

LI: Matapakitia ngā huānga/ tikanga o te whakaari.

LE: Matapakitia he aha te whakaari, ā, ka tautuhi i ngā huānga me ngā tikanga o te whakaari e mōhio ana ngā ākonga. Whakaurua/ ka arotake hoki i ētahi o ngā huānga whakaari me ngā tikanga i roto i te whakamahana, te whakataki rānei ki ia akoranga. Whakaaturia ngā huānga me ngā tikanga i roto i tētahi mokowā mataho hei tohu āwhina. Ohia manomanotia/ waihangahia he rārangi o ngā ture akomanga, tūmanako rānei hei ārahi i te whai wāhitanga o ngā ākonga i ngā wā akoranga.

LI: Whakamahia ngā wheako whaiaro kia mārama, kia hāngai ai ki te whakaari.

LE: Kohia ētahi whakaahua/ atahanga o ngā tāngata i tētahi huihuinga NUI. Matapaehia ngā nekenga i roto i te pikitia mai i te tirohanga o ētahi kiripuaki. Honohonohia ngā matapae ki ngā mahi e whakaaturia ana, tērā rānei ki ngā tohu ā-wāha, ā-kite hoki i roto i te ataanga.

LI: Whakamahia ngā huānga whakaari, tūāhua me ngā tikanga hei hōpara i ngā kare ā-roto, mahi hoki.

LE: Tīmata mā te whakamōhio i ngā tikanga whakaari. Me whakatauiria mai te kaiako i te/ whakamahi i tētahi 'Whakaputa whakaaro/ me whakauru rānei i tētahi rōpū ki te whakatauiria mai me pēhea te waihanga i te taitapa whakatio. Whakamahia te tauira hei waihanga paearu angitu. Ka tīpakohia e ngā rōpū tētahi atahanga hei waihanga i tētahi 'taitapa whakatio'.

Tautuhia/ whakaahuatia/ whakamāramatia/ aromātaitia te whaikikotanga o tētahi tangata, rōpū rānei/hoki hei pupuri, tukurua rānei i te tūnga tinana me ngā tohu kanohi.

LI: Tautuhia tētahi wāhanga angitu, whakapainga hoki/rānei.

LE: Ka whakatauirā mai te kaiako i te whakahoki kōrero ki ngā paearu angitu, ā, kei ngā rōpū te kawenga ki te whakahoki kōrero aropā me te whāngai kōrero mō tētahi atu rōpū.

Whakamōhiotia te whakamahi i te tikanga whakaari o te 'Kōrero Whakaaro' hei whakaaro ake he aha ngā mea ki ō rātau whakaaro ngā whakaaro o tētahi kiripuaki i roto i te atahanga, ā, he aha i pēnei ai ō rātau whakaaro. Aromātaihia te whaikikotanga o tētahi tangata, rōpū mō te āta 'uru ki te hinengaro' o te kiripuaki me te whakaahua mai i ngā whakaaro o te kiripuaki i roto i te atahanga.

LI: Matapaehia tētahi mahi i puta i mua, i muri rānei i te atahanga i tētahi huihuinga.

LE: whakamahia te tikanga whakaari 'Hokinga Whakaaro me te Whakaaro Anga Whakamua' hei matapae he aha i puta i mua, i muri rānei i te atahanga. Aromātaihia te whaikikotanga o tētahi rōpū ki te matapae i tētahi huihuinga i mua, i muri rānei, e whakamahi ana i tō rātau mōhiotio onāiane o ngā nekehanga i roto i te pikitia.

Hei akomanga, tirohia tētahi whai wāhitanga haerenga, whakapātari haerenga rānei mō te tae atu o ngā tāngata ki tētahi huihuinga NUI. Whakamahia te tikanga whakaari o te 'Ara Ngākau Manako' hei tautuhi i ētahi o ngā kōwhiringa pai ka taea e te kiripuaki.

LI: Tautuhi/ whakarārangi/ whakaahua/ waihanga hononga i waenga i te kīanga, whakataukī me tētahi whai wāhitanga haerenga, whakapātari rānei mō te hunga e haere ana ki tētahi huihuinga NUI.

LE: Hōparahia ngā kīanga me ngā whakataukī haumarū. Ka tautuhi/ whakarārangi/ whakaahua/ waihanga ngā rōpū iti i ngā hononga i waenga i te kīanga, whakataukī me tētahi whai wāhitanga haerenga, whakapātari rānei mō te hunga e haere ana ki tētahi huihuinga NUI. Ka whakamāori ngā rōpū iti i te whakataukī, kīanga rānei i tohua e rātau mā te whakamahi i te tikanga whakaari o tētahi Whakatauiratanga Tinana. Whakarārangihia hei akomanga ngā whai wāhitanga haerenga tauwhāiti, whakapātari rānei mō tētahi rōpū tauwhāiti. Hei tauira, tō rātau rōpū taipakeke, whānau, kaumātua. Whakawhanake whakaaro mō tētahi whakatautau e whakaatu ana i te whakatikanga o tētahi āhuatanga mā te whakamahi i te whakamāoritanga hou o tā rātau kīanga, whakataukī rānei.

LI: Urupare ki tētahi whakaaturanga whakaari e tohu angitu ana ki paearu tauwhāiti.

LE: Mātakitia hei akomanga tētahi ataata e whakatairanga ana i tētahi kōrero haumarū huarahi. Hei tauira, Legend

Hei akomanga, rōpū iti rānei, tautuhia:

- he aha ake te kōrero matua?
- ko wai te kaimātaki e tūmanakohia ana?
- he pēhea te whakaputa i te kōrero?
- he aha ngā tikanga whakaari e whakamahia ana ki te (i) whakaoho hinengaro (ii) whakawhanake i te māramatanga o ngā kaimātaki ki tētahi kiripuaki?
- whakaahuatia/ whakamāramahia rānei he pēhea te whakatau i te mānukanuka? Whakamārama/ tātaritia ngā mutunga o tēnei.
- waihangatia ētahi atu momo whakamutunga?
- aromātaihia te whaikikotanga o te pānui whakatairanga? Me homai whakamārama hei tautoko i tētahi whakaaro.

Uinga ākonga

Tō Tūmahi

Ka whakamahia e ngā ākonga tēnei paearu hei whakawhanake i tētahi pānuitanga mā rātau ake. Aromatawai aropātia ngā rōpū ki ngā paearu i runga, tētahi paearu rānei i waihangahia e koe me tō akomanga.

Ngā hononga ki te ICT: Hopukina te pānuitanga mā tētahi kāmera ataata, whakatikatika mā te whakamahi Movie Maker/ iMovie (ētahi atu pūmanawa rānei) me te whakaatu i tā rātau pānuitanga ina oti ana i tētahi hui ā-kura – Whakaminenga me te tono i ngā whānau kia haere mai.

Ngā rauemi

Tā

Cowley, J. Car Care. 1990 Wendy Pye Team, Te Kaporeihana Āwhina Hunga Whara, Aotearoa. Ka kitea tēnei i roto i tētahi kete ACC i ngā kura katoa i Aotearoa.

He Manu Tuhituhi

Reo Kōrero – Kua rikoata (ngā tauira i hopukina, ngā tauaromahi)

Whārangi Tuhituhi – tauira

Ngā Papakupu

He Pātaka Kupu

Ngā Pepeha a Ngā Tīpuna

Kia mataara mō te whakataetae Haumarū Huarahi NZTA.

Iahiko

[Rārangi Kupu o ngā kupu whakaari](#)

[Car Care: He hātepe whakaari ka tuhia ki te hōpara i tētahi take haumarū i te taumata kura tuatahi](#)

[Arts Online](#)

[Drama strategies](#)

Aromatawai mō te ako: kiako/aropā/whaiaro

Mā ngā kaiako e āta whakaputa ngā wheako akoranga i runga ake ka whakamahia hei aromatawai mō ngā akoranga puta noa i te wāhanga. Ka taea ēnei te tuhi i roto i ngā kōpaki/pūnaha whakahaerenga kura.

He tauira rōpū aromatawai whaiaro

Mā ngā kaiako e waehere ki te tīwae tuatahi o ngā tohu ka whakamahia e rātau ki roto i ngā kura hei aromatawai.

Tērā pea ki ngā taumata, ngā aratohu MOE, ngā whakaritenga ā-roto rānei. Ka taea te tuhi i te tukutuku ki ngā whāinga paetae, te tuhi anō hei whakaritenga angitu mō ngā tamariki e ai ki te hiahia o te kura.

Miramiratia ngā kīanga tōtika i ia upane. He tauira tēnei o tētahi ahu kotahi anake.

Tauira: Tīpakohia me te whakamahi i ngā tūāhua whakaari hāngai me ngā tikanga hei whakawhiti i tētahi whakairo.

Tangohanga Roa Ake	Ka taea e au te tīpako me te whakamahine whakaaro, te whakakotahi whaikiko i ngā tūāhua whakaari me ngā tikanga mō te kaupapa o te whakamōhio me te whakaawe i ngā kaimātaki kia noho haumaru ai rātau ina haere ai rātau.
Pānga	Ka taea e au te tīpako me te whakamahi i ngā tūāhua whakaari hāngai hei whakawhanake i te/ngā whakaaro mō te kaupapa o te whakamōhio me te whakaawe i ngā kaimātaki
Hangangamaha	Ka taea e au te whakawhanake me te tīpako whakaaro hei whakamōhio me te whakaawe i ngā kaimātaki.
Hangangatahi	Ka taea e au te whakawhanake i tētahi whakaaro hei whakamōhio, whakaawe hoki/rānei i ngā kaimātaki.
Hangangatōmua	Ka taea e au te whakawhanake i tētahi whakaaro mā ngā tautoko a te kaiako.